

МАНАСТИР СВЕТИ ЈОВАН КРСТИТЕЛ СЛЕПЧЕ

ДУХОВЕН, КНИЖЕВЕН И УМЕТНИЧКИ ЦЕНТАР

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД
МЕЃУНАРОДНИОТ НАУЧЕН СИМПОЗИУМ
ДЕМИР ХИСАР, 6 ЈУЛИ 2015

УРЕДНИК
д-р САШО ЦВЕТКОВСКИ

Манастир „Свети Атанасиј Велики“

Журче – Демир Хисар

2017

Гакон Дејан Борисов

ИСТОРИОГРАФСКИ БЕЛЕШКИ ЗА МАНАСТИРОТ СЛЕПЧЕ (XIV-XXI век)

Создавање на манастирот

Манастирот над селото Слепче посветен на споменот на раѓањето на свети Јован Предвесник и Крстител Господов (7 јули) меѓу населението е познат како: манастир *Слейче*, манастир *Свешти Јован Претеча* и манастир *Продром*. Сите три имиња се сретнуваат низ историските сведоштва за манастирот, некогаш дури и сите три одеднаш.¹

Овој манастирот најмногу е познат по својата книжевна дејност за која сведоштва даваат ракописите произлезени од перото на слепченските монаси, а денес се наоѓаат во Битола, Охрид, Скопје, Белград, Загреб, Софија, Пловдив, Копенхаген, Одеса, Сан Петербург, Москва, Киев, Казан...²

Манастирот *Свешти Јован Претеча* се наоѓа на околу 3 километри над селото Слепче. Една од легендите за неговото градење вели дека бил изграден од страна на царот Самоил.³

Според оваа легенда:

Во почетокот од XI век, одејќи од Охрид кон Прилеп преку Демирхисарскиот крај, минал македонскиот цар Самуил. Местото многу му се допаднало, па затоа подигнал манастир во 1010 година. По трагичната битка на планината Беласица, дел од ослепената Самуилова војска поминала низ Железник (Демирхисарско) за Охрид. Една група ослепени војници, по наредба на

¹ В. Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички центар*, Битола 1978, 21-22.

² Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички центар*, 32; Павлов, Природните убавини и културно-историски споменици на 'Железник', списание *Изгрев*, I-II, 1968, 57.

³ Легендата која сведочи за изградбата на манастирот „Свети Јован Претеча“ од страна на царот Самоил се пренесува од колено на колено меѓу населението во Демирхисарско. В. Лозаноски, *Слейче*, Битола 1988, 9, 23, 24.

Самуиловата ќерка Косара, се населила во атарот на селото и манастирот, поради ова и селото и манастирот го добиле името Слепче. Самуиловите војници кои се населиле кај манастирот во спомен на својот цар блискиот рид до манастирот го именувале Самуилов рид.⁴

За создавањето на овој манастир од страна на царот Самуил немаме други податоци, сепак треба да се посочи дека во радиус од 1.500 метри од селото се наоѓаат три археолошки локалитети: *Горни куќи*, *Стамески Ниви* и *Грамаде*, што потврдува дека овие простори уште од порано биле населени. Исто така, блискиот рид до манастирот и денес населението го именува *Самуилов Риг*. Легендата укажува дека селото постоело и пред изградбата на манастирот, а по Беласичката битка и населувањето на ослепените војници тоа го менува името, но за жал, не посочува кое било претходното име на селото.

Но, сепак, сè уште не се пронајдени архивски или археолошки историски податоци кои со точност би сведочеле за времето на неговиот постанок, ниту, пак, за тоа кој го изградил.

Од големата и непроценлива ракописна библиотека на манастирот сочуван е само мал дел ракописи кои се чуваат низ библиотеките и музеите во светот. Најстариот нам познат ракопис кој потекнува од оваа библиотека е од XII век, тоа е таканаречениот *Слейченски айосијол*, од кого се сочувани фрагменти. Името го добил бидејќи таму е пронајден, но дали е и напишан во манастирот сè уште не е со точност утврдено.

Манастирот во XIV век

Најстарите пишани податоци до кои дојдовме, а кои без сомнеж сведочат за постоењето на манастирот датираат од XIV век и говорат за препишувачката работа која се вршела во манастирот. Во овој контекст е податокот од ракописното *Изворно Еванђелие* од втората половина на овој век во кое стои дека ракописот бил купен за јеромонахот Јосиф и чинел 80 аспри.⁵

Од крајот, пак, на овој век зачуван е *Триод* (1393/94) во кој има белешка која сведочи за турското навлегување во битолскиот крај. Како автор на овој

⁴ Лозаноски, *Слейче*, 9; *Резултати од тиранскиите истражувања на подрачјето на оштинаата Демир Хисар*, Народен музеј-Битола, Битола, декември 1974, 101; Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички центар*, 19.

⁵ Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички центар*, 42; Д. Богдановић, *Каталог Ѓирилских рукописа манастира Хиландар*, Београд 1978, оп. бр. 31, 62-63. Ракописот се чува во Хилендарската библиотека.

текст е посочен ѓаконот Димитар, за кого не располагаме со други податоци.⁶ Покрај ѓаконот Димитар како книжевник од манастирот Слепче од овој период се сретнува и свештеникот Никола.⁷

Манастирот во XV век

За состојбата на манастирот во текот на XV век не располагаме со многу конкретни податоци. Од достапната историска граѓа знаеме дека во овој период во манастирот продолжила книжевната дејност на братството и ги знаеме имињата на книжевниците Никодим и јеромонах Ефимиј.⁸ Зачуваните ракописи од овој период сведочат за постоењето и работата на манастирот. Кога Стефан Верковиќ го посетил манастирот во 1862 година во него нашол и ракописи (*Служебник*, дел од *Требник*) пишувани во манастирот во XV век. Овие слепченски ракописи денес се во Русија. Покрај овие има сочувани ракописи кои денес се наоѓаат во Бугарија (*Номоканон*, две *Четвороевангелија*, *Служебник*), како и во Загреб (*Служебник со изборни апостоли и евангелија*).

Сочуван е и еден *Требник* од XV век, кој се користел и во текот на XIX. Ова го заклучуваме од неговата содржина, односно од допишувањата што биле направени во истиот во 1856 година.⁹

Манастирот во XVI век

Во периодот пред XVI век манастирската црква била разрушена, но немаме историски податоци кој, кога и зошто го направил тоа. Дека истата претрпела голема штета сведочи писмото наprotoјерејот (протопоп) Лука, од 1543 година, инаку секретар на кратовчанецот Димитрие Пепиќ. Димитрие примил делегација од манастирот која го молела финансиски да го помогне манастирот по што тој богато го дарувал. Од оваа година има уште едно писмо од protoјерејот Лука во кое тој од слепченското братство бара да изработат поменик во кој ќе се спомнува ктиторот Димитрие, монахиња Ана и неговите браќа Григориј и Никола. Во поменикот уште се запишани и имињата на

⁶ Н. Митревски, *Сйоменици на фрескоживописот од XVI и XVII век во Демирхисарско*, Прилеп 2003, 40, заб. 36; Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички цензар*, 42; И. Снѓаровъ, *История на Охридската архиепископия-патриаршия от XIV до XVIII век*, Том 2, София 1932, 31; Љ. Стојановић, *Стара српска заједница и најави*, кн. 1, № 182, 57; Г. Димовски-Цолев, *Традицииите на словенската писменост во Битола и Битолско (X-XIX век)*, Битола 1981, 528.

⁷ Лозаноски, *op. cit.*, 81; Снѓаровъ, *История на Охридската архиепископия-патриаршия*, 31; Б. Цонев, *Славянски ръкописи и староначални книги на Народната библиотека в Пловдив*, София 1920, 37-38.

⁸ Лозаноски, *op. cit.*, 30; М. Георгиевски, *Македонското книжевно наследство од XVI до XVIII век*, Скопје 1979, 114.

⁹ Лозаноски, *op. cit.*, 47.

монасите Неофит, Зосим, Симеон, Јоаким... Димитрие останал ктитор на манастирот се до неговата смрт 1566/7 година.¹⁰ Овој имотен кратовчанец ги помагал и манастирот Трескавец, Топличкиот манастир, Пречиста Кичевска и манастирот Пантелејмон на Света Гора.

Во текот на XVI век манастирот станал водечки книжевен центар во Македонија.¹¹ Иницијатор за активна книжевна дејност на манастирот бил игуменот Серафим, а најистакнат книжевник бил Висарион Дебарски. Од овој период познати ни се и имињата на монасите: Пахомиј, Матеј, Сисој и Ристе Попов кои, исто така, се занимавале со книжевна дејност.¹² По смртта на Серафим, новиот игумен Стефан¹³ продолжил да ја поддржува книжевната дејност на манастирот.

Книжевната дејност на манастирското братство не се манифестирала само преку препишување на постоечки литературни дела, туку биле создадени и оригинални текстови. Овие вториве, се поврзани со животот на манастирот Слепче и се смета дека слепченските монаси создале над 35 литературни дела.

Во 1541 година монахот Висарион напишал и еден *Пролог* (461 лист). Ракописот денес е во Москва. Од овој век потекнува и еден ракопис кој ги содржи книгите од Стариот завет: Петте книги Мојсееви, Исус Навин, Судии Израелеви, Рут и четирите книги Царства, препишувани од страна на Сисој и Висарион Дебарски. Оваа книга (ракопис) во 1544 година ја нарачал охридскиот архиепископ Прохор, што сведочи и за врските на овој манастир со охридската катедра.¹⁴

Манастирот е спомнат и во *Минејот за месец февруари* од 1546 година: „Да се знае сиа книга мини ферфър от манастир Продрум предтеча“; во *Четвороевангелието* од 1548 година: „Манастир Слепче храм светому придитечу“;¹⁵ во Варлаамовиот пролог (1554 година): „манастир Слепче продромъ“;¹⁶ напишан од монахот Варлаам, а на иницијатива од игуменот Серафим. Монахот Варлаам е всушност монахот Висарион Дебарски кој во

¹⁰ Ј. Николиќ-Новачевиќ, *Живописот во црквата Св. Атанасиј Александришки во Журче*, Скопје 2003, 15-16; Лозаноски, *op. cit.*, 20; *Историја на македонскиот народ*, Кн. 1, Скопје 1969, 300; К. Балабанов, А. Николовски, Д. Ќорнаков, *Споменици на културата на Македонија*, Скопје 1980, 190. Кај Константин Иричек како година на починување на Димитар се посочува 1564. Иречка ИОС. Д-ра Конст., *Историја болгаръ*, Одесса 1878, 594.

¹¹ Лозаноски, *Следче*, 27; Г. Поп-Атанасов, „Слейченски книжевен цензор во XVI век“, *Разделги*, година XXVII, мај 1985, 527.

¹² Лозаноски, *op. cit.*, 30; Георгиевски, *Македонскоот книжевно наследство*, 134.

¹³ Лозаноски, *op. cit.*, 72; Ј. Радонић, *Епискополар манастира Продрома (Следче) из XVI века*, Споменик, СКА XLIX, 1910, 57.

¹⁴ Поп-Атанасов, *Слейченски книжевен цензор*, 528.

¹⁵ Cf. Лозаноски, *op. cit.*, 22.

¹⁶ Лозаноски, *loc. cit.*; Георгиевски, *op. cit.*, 134.

1551 година бил преименуван во Варлаам, најверојатно при примањето на Велика схима.¹⁷

Во Четвртоевангелието од 1548 година дознаваме дека манастирот бил нападнат од арамии.¹⁸

Од ракописот *Диоїтра ог инокот Филип ог Слейче* (1563 година) покрај тоа што забележуваме дека сè уште работи слепченскиот книжевен центар, дознаваме дека при манастирот има и училиште. Имено спомнат е „Петре ученик на манастирот Слепче“.¹⁹ Најголемиот дел од зачуваните слепченски ракописи од XVI век денес се наоѓаат во Бугарија, Русија и Србија.

Во овој период слепченските монаси се занимавале и со копаничарство, чија специфика не е длаборезот, туку плиткиот рез.²⁰

Монасите од слепченскиот манастир не се занимавале само со описување на населението, со книжевност и со уметност, туку биле вклучени и во револуционерните текови на македонскиот народ давајќи им закрила на ајдутите.²¹

Манастирот во XVII век

Податоците и за овој период од манастирската историја се скудни, но сепак и малкуте кои посредно стигнале до нас имаат неверојатна важност. Така, најстариот натпис од црквата посветена на свети Јован Богослов, која се наоѓа стотина метри над манастирот Слепче, се наоѓа над влезната врата (од надвор) укажува дека во 1617 година игумен на манастирот бил јеромонахот Венјамин, а еден од монасите се викал Герасим (и тој бил јеромонах).²² Десет години подоцна, за време на игуменот Јаким било направено и фрескопишувањето на оваа црква, а најзаслужен за тоа бил јеромонахот Матеј.²³

¹⁷ Лозаноски, *op. cit.*, 49; М. Стоянов, Х. Кодов, *Опис на словенскиите ръкописи в Софийската народна библиотека*, София 1964, Том III, 23-24; Поп Атанасов, *Слейченски книжевен центар*, 526-527.

¹⁸ Лозаноски, *op. cit.*, 51-52; Љ. Штављанин Ђорђевић, *Стари љирилски ръкописи Народне библиотеке у Београду*, Списание Библиотекар, оп. бр. 93, 1968, 409-410.

¹⁹ Cf.: Лозаноски, *Слейченски книжевно-уметнички центар*, 53; А. Поповъ, *Описаане ръкописей и киталоъ церковной печати библиотеки А.И.Хлудова*, Москва 1872, оп. Бр. 192, 382-383. Во овој текст Попов спомнува и запис на Пролог од 1541 година кој се однесува на Охридани. Според записот султанот Мехмед ги преселил Охриданите на 2 октомври 1465 година.

²⁰ Лозаноски, *Слейче*, 28-30.

²¹ Лозаноски, *Слейченски книжевно-уметнички центар*, 14; В. Лозаноски, *Радањето на македонскиите револуционерни ѕесни во Демир Хисар сврзани со легендарниот војвода Јордан Пијеркайта*, Фолклорот и етнологијата во Битола и Битолско, Битола 1981, 196.

²² Митревски, *Споменици на фрескоживописи*, 43; Ѓ. Дапчев, *Демир Хисар - Евиденција на архијектонското наследство*, Културно наследство, XIX-XX-XXI (1992/93/94), Скопје 1996, 234.

²³ Митревски, *op. cit.*, 43.

Во овој период биле фрескописани и сводовите над двете влезни манастирски врати: северната (главна порта) во 1637, а јужната (економски влез) во септември следната година.²⁴ Фрескописот е зачуван до денес и според својата уметничка вредност и квалитет на изработка го надминува оној во манастирската црква. Ваквиот квалитет на фреските кои се наоѓаат над главниот и економскиот влез укажуваат дека во овој период манастирот се наоѓал во добра имотна состојба или, пак, имал навистина имотен ктитор/и, за да можело да се издвојат средства за фрескописот над вратите. Фрескописот се наоѓа од надворешната страна на манастирските сидови.

Законикоӣ од аскейски сӣайии за кој се смета дека е напишан кон крајот на XVII и почетокот на XVIII век, сведочи дека во овој период во манастирот престојувал јеромонахот Филотеј,²⁵ но и монахот Кипријан кој го владеел словенското писмо. Кипријан подоцна станал игумен на Слепченскиот манастир.

Манастирот во XVIII век

Активниот живот на манастирот, неговата специфичната местоположба, авторитетот и почитта што го имал меѓу населението го правела мета за арамиите кои сметале дека тоа е богат манастир од кој би можеле да се здобијат со богат плен. Потврда за ова, но и за свесноста на монашкото братство за опасноста од арамиите, се изградените скривници и тајни простории низ манастирот во текот на неговата историја.

Во време на игуменот Кипријан манастирот добил на подарок земја крај реката, од Бале и Неделко и таму, со манастирски средства биле изградени две воденици, од кои една била за манастирот.²⁶ Манастирската воденица најверојатно била направена во 1780 година, а со цел да ги задоволи потребите на самиот манастир кој имал манастирска пченица, но најверојатно и добиток, бидејќи во истиот извор се посочува дека манастирот имал и сено.²⁷ Од оваа година е и сведоштвото за смртта на игуменот Кипријан:

Во ова лето 1780 на 16 април, на Велики Четврток вечерта, влегоа
арамии Турци Колунци и го фатија игуменот Кипријана. Го мачеа

²⁴ Повеќе за овие фрески види: Митревски, *op. cit.*, 48-50.

²⁵ Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички центар*, 56; Сиѓаровъ, *История на Охридската архиепископия-патриаршия*, 286.

²⁶ Лозаноски, *op. cit.*, 57; М. Георгиевски, *Опис на словенскиите ракописи во Народниот музеј во Битола и во Историскиот музеј во Крушево*, Гласник на ИНИ, XIX/1, Скопје 1975, 124.

²⁷ Сведоштвото е запишано во *Четвртоеванђелие* од XV век, а самиот запис е од XVIII век. Лозаноски, *op. cit.*, 57; И. Гошевъ, *Стари зайиси и наийиси*, Годишник на Софийския университет, Богословски факултет, XII, 1934-1935, 124.

и со оган го гореа за аспри. И аспри немаше да им даде. Го изгореа. Три дена беше и на Велигден умре. Арамиите зедоа сребрена кутија. Кутијата чинеше 120 гроша. И зедоа три коња, ги товарија со бакар и руба и сè што најдоа од црквата однесоа.²⁸

Во 1798 година игумен бил Аверкиј.²⁹

Манастирот во XIX век

Манастирот постоел и работел и во првата половина од XIX век и според податоците од *Слейченскиот йоменик* пишуван во периодот 1792-1832, манастирот бил во солидна економска положба:

Село Слепче... ангеле Милошев писа нива во коритишта на тумбата на долни крај... е хариза светому Ивану [...] Наидо даде тепсија [...] од Битола Христе рибар положи куќа на друготе комшија новету светому Ивану продрому на Слепче [...] хеснав от Битола екмекчии Неделко Кузман Костадин Димитриу Трпе Марко Илија оти поклонија за евангелието со сребро за вечна памет имаха.³⁰

Манастирот во 1800 година добил на дар од Иакула нива во месноста викана Свински Дол, како и еден ден орање на манастирскиот имот;³¹ 1803 година починал Слепченскиот игумен Аверкиј.³² Десет години подоцна, игуменот Симеон купил воденица над селото за сто гроша од Тодор.³³ Ова е интересен, а истовремено и лимитиран податок, кој не тера да се запрашаме што се случило со воденицата што претходно ја изгради игуменот Кипријан.

Во ова време во манастирот престојувал и македонскиот преродбеник Кирил Пејчиновиќ.³⁴

Но, не секогаш манастирот бил имотен и финансиски обезбеден. Во 1812 година имало голема зима која била многу ладна, но и траела долго, па ма-

²⁸ Лозаноски, *op. cit.*, 20; А. М. Селишев, *Македонски кодики XVI-XVIII век*, София 1933, 56; Р. Угринова-Скаловска, *Дамаскини*, Скопје 1975, 129.

²⁹ Лозаноски, *op. cit.*, 60-61; М. Стојанов, Х. Кодов, *Ойс на словенскиите ръкописи*, 265-284.

³⁰ Лозановски, *op. cit.*, 56; В. Антиќ, *Битола во ракописната традиција*, Прилози, Битола 1971, 87.

³¹ Лозаноски, *op. cit.*, 57; Георгиевски, *Македонското книжевно наследство*, 123-124.

³² Лозаноски, *op. cit.*, 61; Угринова-Скаловска, *Дамаскини*, 118.

³³ Лозаноски, *op. cit.*, 58; Георгиевски, *op. cit.*, 123-124.

³⁴ Георгиевски, *op. cit.*, 144.

настирот имал голем проблем да обезбеди храна.³⁵ Истата мака манастирот ја имал и следната година кога зимата повторно била многу долга и студена.³⁶

Рускиот славист и професор на Казанскиот универзитет Виктор Григорович во мај 1845 година го посетил манастирот. Неговата посета била пропратена со писмо од Битолскиот митрополит Герасим до слепченскиот игумен,³⁷ во кое се барало на Григорович да му се посвети посебно внимание и да му се даде пристап до манастирската библиотека. Благодарение на оваа негова посета знаеме дека во тоа време во манастирот работело и училиште во кое се изучувал црковнословенскиот јазик и локалниот македонски говор, но според Григорович, манастирската библиотека била запоставена. Тој уште сведочи дека во манастирот имало и икона на свети Кирил Словенски. Кога заминал од манастирот тој со себе однел и значајни манастирски ракописи.³⁸ Во *Четвртеванђелие* од XVI век, што Јосиф Цвијиќ го подарил на Универзитетската библиотека во Белград, има запис од 1861 година кој сведочи дека тогаш во Битола дошли: Французи, Англичани, Германци иноверци и лажни пророци.³⁹

Некаде кон средината од овој век се смета дека манастирот бил нападнат од арамии кои не само што го ограбиле манастирот туку и ја запалиле манастирската црква.⁴⁰ Во 1862 година црквата била повторно изградена,⁴¹ но не врз

³⁵ Димовски-Цолев, *Традицииите на словенската писменост*, 549. Ова сведоштво напишано во 1812 година на Пайперик од XIV век дава и податок дека во месец август на небото се појавила „звезда со нишан“. Дали ова сведоштво можеби се однесува на појава на комета или метеор таа година?

³⁶ Угринова-Скаловска, *op. cit.*, 132; Ј. Ивановъ, *Български съарини изъ Македония*, София 1931, 73.

³⁷ Го посочуваме ова писмо не само да го посочиме вниманието и честа што му е укажана на Григорович туку и на јазикот на кој е напишано. Имено, иако Битолскиот митрополит Герасим е Грк и официјалната коресподенција во митрополијата се врвела на грчки јазик, сепак ова писмо е напишано на словенски. Ова укажува дека манастирот Слепче кој го негувал и ширел црковнословенскиот и македонскиот јазик имал голем углед не само меѓу населението туку и меѓу високиот клир на Константинополската патријаршија. Се разбира имало и исклучоци од ова меѓу епископите. Како пример ќе го посочиме митрополитот Антим кој се обидел да воведе богослужење на грчки јазик во манастирот, но ова не го дозволил игуменот Никола. Лозаноски, *op. cit.*, 97-98; Н. Киров Мајски, *Л'ч в' ѹемнини*, 8.

³⁸ Лозаноски, *op. cit.*, 6; В. Григорович, *Очерк пуштешесивия по Европейской Турции*, Москва 1997, 114-115; Димовски-Цолев, *Традицииите на словенската писменост*, 550; Ал. Јовановић, *Српске школе по Турцима*, Споменица 25 годишњице ослобођења Јужне Србије, Скопље 1937, 253.

³⁹ Лозаноски, *op. cit.*, 54; В. Боровић, *Рукописи Универзитетске библиотеке у Београду*, Споменик САНУ, Београд 1938, 98.

⁴⁰ Лозаноски, *op. cit.*, 21.

⁴¹ Годината 1862 е забележана на јужната аспида на храмот. Лозаноски, *op. cit.*, 21; Николовски, Корнаков, Балабанов, *Споменици на културата*, 141. Би посочил дека овој податок за повторната изградба на манастирот го нема во изданието на *Споменици на културата на Македонија* публикувано во 1980 година од истите автори.

истите темели, туку како што може и денес да се забележи, црквата е поместена неколку метри кон запад.

Оваа година манастирот го посетил Стефан Верковик кој од манастирската библиотека зел два ракописа:⁴² *Слѣйченско ѹтѣпраеванѣлие и Окїпоих*, обата од XIV век. Ракописите денес се во Загреб.⁴³ Посетител на манастирот бил и архимандритот Антонин Капустин од Киевската духовна академија. Тој во Слепче престојувал кон крајот на мај 1865 година и исто како и претходно споменатите личности од манастирот си заминал со неколку вредни ракописи.⁴⁴

Манастирското училиште работело и кон средината од векот и не било само за монасите, туку истото го посетувале и други лица од околината и пошироко. Во *Слѣйченското евангелие*, на лист 135, стои запишано: „На 1866 да се знаеть кога беше Анѓеле Йоановъ от село Слепче на манастир свети Јованъ: тука учи книга при времето аци Теодосие егumenъ Пречистански од Кичева“.⁴⁵

Во периодот што следува се чини дека училиштето престанало со својата работа, бидејќи „над задната врата од денешната манастирска црква, од внатрешниот дел“ има натпис кој меѓу другото, сведочи: „отворението на новото училиште стана во времето на овие лица: отец поп Тодоръ, игумен Стоян Неделковъ... учител Иван. К Ставревъ... – 31 мај 1889“⁴⁶ Ова „ново“ училиште работело до Првата балканска војна, а по Втората балканска војна училиште било преместено во селото Слепче. Оваа година била зографисана и манастирската црква од страна на Никола Атанасов од Крушево.⁴⁷

Престанокот на работата на манастирското училиште сметам дека треба да се поврзе со *Брсјачката буна*, а следствено и со дејствијата од страна на турска војска. Имено, манастирот бил едно од местата каде се собирале организаторите на буната. Забележано е дека во 1880 година, на денот на манастирската слава: „Раѓањето на свети Јован Предвесник и Крстител Господов“ (7 јули), организаторите на бунтот од Крушевско, Кичевско, Охридско, Битолско и

⁴² Покрај овие два ракописа кои се наоѓаат во Загреб од манастирот Слепче од XIV век потекнуваат и други ракописи. Лозаноски, *op. cit.*, 38-43.

⁴³ Ibid., 38. Овој податок Лозаноски го презема од Владимир Мошин (заб. 51 и 52), но референцата од крајот на книгата не е доволно разбиралива за да може да се идентификува изворниот текст на Мошин.

⁴⁴ Н. И. Пенов, *Описание-рукописей Церковно-археологическо музея при Киевской академии*, I, Киев 1875, 16.

⁴⁵ Лозаноски, *op. cit.*, 22; Лозаноски, *Слѣйче*, 26; Георгиевски, *op. cit.*, 134.

⁴⁶ Лозаноски, *Слѣйче*, 26; Павлов, *Природни и убавини и културно-историски*, 55.

⁴⁷ Митревски, *op. cit.*, 40, заб. 36; Ц. Грозданов, *За ѕрадицелски и зоѓрафски икоифайи во манастирската црква „Св. Јован Претеча“* (Програм) во Слепче, во вѣкораћа половина на XIX век, *Приложи на МАНУ*, XXX/2, Скопје 2000, 25-40.

Прилепско, ја искористиле можноста да се состанат во манастирот. Состанокот бил откриен од страна на Турците, но сепак не дошло до вооружен судир.⁴⁸

Ова не е единствениот податок за улогата на манастирот во македонската револуционерна борба. На крајот од XIX век по создавањето на ВМРО, меѓу првите од демирхисарскиот крај кои дале заклетва како комити бил и слепченскиот игумен Данаил Светиев, а заклетвата била давана во една од тајните простории на манастирот.⁴⁹

Братството од манастирот Слепче не ја подржувал само борбата за световна слобода, туку и за духовната и културната. Тие ги поддржувале останатите црковни општини во нивните дејствија против црковните пропаганди во Македонија, а заедно со Прилепчани, во 1887 година, јасно побарале од султанот Абдул Хамид народни училишта и самостојна црква, при што едностррано ја отфрлиле јурисдикцијата на бугарската Егзархија.⁵⁰

Манастирот во XX век

Манастирот Слепче на почетокот од XX век бил неколку пати ограбуван: прво од страна на Турците во 1903 година по Илинденското востание, потоа за време на Балканските војни од страна на Бугарите. Во ова време манастирот Слепче станува метох на манастирот Пресвета Богородица Кичевска (време на игуменот Софрониј Пречистански 1883-1911).

По Илинденското востание револуционерната борба на македонскиот народ не престанала, а манастирот бил дел од истата. Имено, во месец август 1906 година во манастирот престојувал Dame Груев што се гледа од преписката која ја има со учителот Анастас Башев.⁵¹

Во 1912 година манастирот Слепче повторно го привлекол вниманието на историчарите и славистите, бидејќи во Москва, Г. А. Илински го публикува *Слейченскиот апостол*.⁵² Не се знае каде е напишан овој *Апостол*, но бидејќи бил земен од слепченската библиотека го носи името *Слейченски апостол*.

Во 1916 се случува реализација на *Проект за исидражување на новоосвоениите земји* на штабот на бугарската војска во кој треба учество да земат и 12 истакнати бугарски научници: Иширков, Џонев, Иванов, Златарски, Младенов, Романски, Арнаудов, Данаилов, Бончев, Попов, Гаджанов и Филов. Покрај ова

⁴⁸ Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички цензор*, 15, 100; Лозаноски, *Слейче*, 15.

⁴⁹ Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички цензор*, 15.; Лозаноски, *Слейче*, 15.

⁵⁰ Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички цензор*, 99; М. Миноски, *Барање за македонско училиште*, Весник Нова Македонија, 14 февруари 1982, 10.

⁵¹ Централен државен архив (ЦДА), София, ф. 1685к, оп. 1. а.е. 144.

⁵² Лозаноски, *Слейченскиот книжевно-уметнички цензор*, 34-35; Г. А. Ильинский, *Слѣйченскій апостолъ ХІІ вѣка*, Москва 1912.

издадена е и наредба „до сите воени власти во новите земји“ да им помагаат во патувањето на овие лица и да ги снабдуваат со свои или конфискувани превозни средства, со места за пренокување, а онаму каде што е опасно и со воена придружба и заштита. Штабот на бугарската војска и Бугарската академија на науките доделуваат вкупна сума од 2.000 лева на секој од овие научници.⁵³

Во 1916 година во манастирот дошол Богдан Филов кој вака го опишува манастирот и црквата:

Во околината на Битола го посетив и Слепченскиот манастир „Св. Јован Претеча“ над с. Слепче по патот кон Кичево. Манастирската црква е преправена во поново време, а исто и фрескописот датира од 1889 година, така што не буди никаков интерес. Самиот пак манастир е основан многу одамна. Од еден сочуван запис се гледа дека тој бил зографисан уште во текот на 1637 година. Од постарите предмети сочувани во манастирот заслужуваат да се спомнат една икона на Исус Христос од 1628 година со бугарски натпис, две икони на Св. Богородица со грчки натпис кои не се датирани, но се чинат дека се уште постари, и особено двете дрвени врати на црквата богато украсени со разни орнаменти и ликови на светци. Имињата на светците се на бугарски јазик, од што може да се заклучи дека овие две врати се произведени од бугарски мајстори, најверојатно од Дебарско. Во манастирот се сочувани и стотина стари ракописи и старопечатени книги, кои би требало да бидат подетално прегледани од некое вешто лице. Меѓу ракописите забележав едно житие на св. Дионисиј Ареопагит, напишано во самиот манастир во 1553 година. Според зборовите на монасите во манастирот порано имало и пергументни ракописи, кои пред 30-40 години биле однесени од некоја Русинка, која во замена ги дала сегашните печатени црковни книги. Се задржав на овој манастир бидејќи се чини дека бил еден од најважните бугарски просветителски центри во текот на епохата на Ослободувањето. За ова сведочи не само неговата неверојатно богата со книги библиотека, туку исто така и фактот, што пред отворањето на Скопското духовно училиште, манастирот ја имал улогата на духовна богословија, каде се подготувале, во поголем дел практично, голем број свештеници. Речиси сите постари свештеници од Битолско и Прилепско биле воспитаници на овој

⁵³ Централен военен архив (ЦВА), Велико Търново, ф. 40, оп. II, а.е. 939, л. 12-15.

манастир. Тука, исто така, имало и училиште за деца, во постаро време поддржано од бугарската Егзархија, кое најверојатно ја заменило старата манастирска школа.⁵⁴

Во овој текст на Филов има повеќе податоци кои бараат подетално истражување, но ние би укажале на следниве: постоењето на пергаментни ракописи во манастирската библиотека, податок кој до сега не сме го сретнале; и постоењето и функционирањето на Богословско училиште - Богословија при манастирот како второ училиште кое работи при манастирот. Во текстот никаде не се спомнува кој е игумен на манастирот.

По Филов манастирот го посетил и Јордан Иванов кој од манастирот си заминал со поголем број ракописи од кои некои потекнуваат и од XIV век, што укажува дека манастирската библиотеката не е во лоша состојба, спротивно на тврдењето на Григорович од пред еден век.

Од 1916 година сочуван е и извештај на Стефан Л. Костов, етнограф при Првата армија на бугарската војска, а кого го нема во списокот од *Проектот за испитување на новоосвоените земји*. Во својот извештај: Број 5, од 20 јули 1916 (Битола) до Началникот на штабот на Првата одделна армија, Костов меѓу другото, вели:

По пристигнувањето во Битола на 22. XII м.г. [1915] ја започнав обиколката на битолските села. Во нив и во битолските антикварници најдов многу материјали за музејот кои ја пополнуваат колекцијата што ја бев собрал порано од овие места за време на Балканската војна во текот на јануари 1913 година.

Од 2.1.1916 г. стар стил до 17.7 нов стил ги поминав следниве села од армискиот реон.⁵⁵

Извештајот продолжува со список од над 100 населени места и манастири од Битолско, Прилепско, Крушевско, Демирхисарско, Порече, Кичевско, Гостиварско, Охридско, Струшко и Ресенско од кои Стефан Костов собирал материјали за бугарските музеи. Овој извештај е особено значаен за македонската историја, бидејќи укажува дека покрај 12. професори од *Проектот за испитување на новоосвоените земји* бугарската војска овие простори континуирано, организирано и осмислено ги истражувала, секогаш кога за тоа имала можност. Последниот истражувачки проект бил спроведуван во соработка

⁵⁴ Б. Филов, *Пътуване в Македония*, Научна експедиция в Македония и Поморавието, 1916 г., ед. П. Хр. Петров, София 1993, 73.

⁵⁵ ЦДА, ф.40, оп. II, а.е. 935, л. 22-25.

ботка со Бугарската академија на науките, а движниот имот и артефактите собрани во овој период и ден денес се наоѓаат во бугарските депоа наместо во Македонија, од каде што и се земени.

За време на бугарската окупација на Македонија во 1943 година, од манастирот била испратена молба до Комесаријатот за еврејски прашања во Битола, а се однесувала на можноста да се купи покуќнина и облека од движниот имот на депортирите Евреи. Молбата носи дата 25 март 1943 година.⁵⁶

Во својата понова историја манастирот Слепче неколку години имал игуманија. Се работи за игуманијата Салафила (Русинка) од манастирот Пречиста Кичевска која поради повоените прилики во периодот 1949-1951 се префрлила во манастирот Слепче, кој во тоа време бил метох на манастирот Пречиста Кичевска.

Во 1970 година во манастирската црква имало пожар, а последиците од истиот се забележуваат и денес.

Од 1999 година игумен на манастирот е јеромонахот Серафим.

⁵⁶ Дейоришането на Евреите од Вардарска Македонија, Беломорска Тракија и Пирот, Мај 1943 г., Документи от българските архиви I, Редакт.: Н. Данова, Р. Аврамов, с.л. 2013, 111.

Deacon Dejan Borisov

**HISTORIOGRAPHICAL NOTES ABOUT THE MONASTERY SLEPCE
(XIV-XXI CENTURY)
(Summary)**

Reviewing the bibliography for the monastery "St. John the Baptist" from the village Slepce we failed to find a complete monograph on the history of the monastery, instead the data on the monastery, its history, the life in the monastery, the fresco painting and the architecture are to be found in many papers where the topic relates to a specific moments in the history of the monastery is being elaborated, or some parts of its frescos, architecture or some manuscript that is somehow connected with the monastery or they present a secondary data associated with the monastery. The only comprehensive text that covers the history of the monastery is actually a monograph on the village Slepce by Vangjelko Lozanoski, published in 1988.

The aim of our paper is to update the part of this monograph dedicated to the monastery by chronologically aligning the historical findings and thesis known to us. But not limiting ourselves to just simply aligning the data, we also ask some new questions about some of the already known sources and data, as well as presenting some new sources and unpublished data from the XIX century, the time of the period of Ilinden Uprising, the period of confiscation of monastery assets thoughtfully implemented by the Bulgarian Army and intellectuals from 1913 till 1916 and new data from 1943.